

KARAKAS ZOLTÁN

...majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni..!

BUDAPEST

DUDASZÓ HALLATSZIK ALAPÍTVÁNY
2008

A magyar nyelv számos szófordulatot tartalmaz, amelyet nem tudunk szó szerint értelmezni. Beszélgetés során tudjuk, mire is gondol a másik, de mégsem tudná megmondani, honnan ered a kifejezés, s milyen eseményre vezethető vissza. Sokszor jelentős az elvonatkoztatás, máskor pedig *majd' kiveri a szemünket...* „Az epikus népköltészetben megtalálhatók az általában egy mondatnyi terjedelmű alkotások: a közmondások, szólások, találósok, rigmusok, jelszavak stb. ... A szóláshagyomány egyes alkotásait a köznyelv *szólásnak, közmondásnak* nevezi... Az első hiteles közmondás-feljegyzés az i. e. 3. évezredből származik Mezopotámiából. A sumerok nemcsak a köznyelvben használták, hanem az iskolai oktatásban is alkalmazták didaktikai célokra. Magyarországon a népköltészet tudatos gyűjtése a 19. század első évtizedeiben indul meg. Van azonban egy kivétel, s ez a közmondások és szólások köre. Gyűjtésük és kiadásuk évszázadokkal előzte meg a többi népköltészeti műfaj felfedezését.”
(MAGYAR NÉPRAJZ nyolc kötetben - Akadémiai Kiadó, Budapest 1988-2002, <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/index.html>)
A magyar nyelv rendkívül gazdag szólásmondásokban és egyik ősi hangszerünk, a duda is kiveszi részét a régi idők öröktörvényű megállapításainak igazságából.
A szólásokban a dudás, a duda szerepe többnyire napjainkig logikus választ ad a zenész, a hangszer és a környezet által „hasonlatokkal” felaggatott együttlétre. Van azonban egy mondásunk, amelynek értelmezése több kérdést is felvet:

„...majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni..!”

A tudomány mai magyarázata

Magyar Néprajz nyolc kötetben

„A „Hátrakötöm a sarkadat”; – „Megtanítlak kesztyűbe dudálni”; – „Körömszakadtig tagad” .. a középkori kínozó-vallató eljárások köréből való, s egyáltalán nem tréfás gyakorlatra emlékeztet. Mint ahogy az „Elhegedülök a nótáját”, „Megtanulta a kállai kettőst is” rabváltás kemény módjait idézi a szólásokon keresztül.”

Hegedűs Attila: Erotikus szókincs a régi magyar nyelvben (<http://www.c3.hu/~iris/99-1/amor.htm>)

„Számos szólásunkban és egyéb folklórszövegben állandósultak ... az erotikus jelentések, olyannyira, hogy elvesztvén adott társadalmi közegüket, csak az egykori szituáció korbéli, gondolkodásbéli, viselkedés- és szokásbéli összetevőinek újbóli feltárásával juthatunk el eredeti létrehozó értelmükhöz. Így az él, mint Marci Hevesen; a kukutyini zabheggyezés; a megtanítlak kesztyűbe dudálni; összeszűri a leveg; rossz fát tesz a tűzre stb. eredetükben erotikus szólások.”

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete (7. kiadás, Talentum 215-217 old.)

„...Feltehető, bár nem bizonyítható eredeti vonatkozásának feltárásához egy Csokonai-vers következő sorai szolgáltak alapul:

Ráncos szemmel körülnézte,
A korhely mágnásokat
No hisz, mondta, teremtették
Megtanítlak szedtevevették
Vas kesztyűbe füttyölni.

A vaskesztyű érdemes nyelvtudósunk, Csefkó Gyula szerint a hüvelykszorító tréfás elnevezése... Csefkó szerint a vallatásnak alávetett ember jajgatását, ordítását, sírását nevezi szólásunk tréfásan dudálásnak vagy füttyülésnek... Újabban más magyarázat.. valószínűleg németből vett kifejezés és talán kapcsolatban van ezzel a szólásmondással: jemandem die Flötentöne beibringen, aminek *udvariasságra tanít és jól ráncba szed* jelentését ismerik a német szótárak... Összefügghet egy hazánkban is feljegyzett, Németországban is több változatban ismert népmesével. ..egy csobán furulyájával annyira megszelídíti a sárkányt, hogy az maga is meg akar tanulni furulyázni. Ehhez azonban – mondja a ravasz csobán a sárkánynak – arra van szükség, hogy a sárkány ujjai kissé laposabbak legyenek. A csobán belevágja egy fába a fejszét, szétfeszíti, és ráveszi a sárkányt, hogy ujjainak formálása végett a hasítékba bedugja a kezét. Mikor azonban a csobán kirántja a fejszét, a fa olyan erővel csapódik össze, hogy még a sárkány sem tudja belőle kivenni a kezét, és a csobán kedvére elbánhat vele.”

„Végeredményben egyik magyarázat sem megnyugtató, csak érdekes feltevésnek tekinthetjük őket” – összegez O. Nagy Gábor.

Mielőtt rátérnénk a konkrét vizsgálódásra, nézzük meg, milyen *dudás szólásaink* vannak. Ifj. Csoóri Sándor 49, a dudával, dudással összefüggő közmondást, szólásmondást gyűjtött össze kéziratokat, a témával foglalkozó írásokat, lexikonokat felkutatva:

1. Olyan mint a duda!
 2. Olyan a hasa mint a felfújta duda!³
 3. Úgy jól laktam mint a duda!
 4. Tele van szóval, mint a duda széllel!⁶
 5. Dudaszél.
 6. Lett-e belőle duda?
 7. Nem lesz abból duda!
 8. Könnyű a dudát felfújni, de nehéz billegetni!¹¹
 9. Amint dudás fujja, Jancsi úgy járja.¹³
 10. Dudálás szerint kell táncolni!¹⁴
 11. Amint dudálnak, úgy táncolj!^{15/A}
 12. Majd megtanítlak kesztyűbe dudálni!¹⁶
 13. Így nem dudálunk!
 14. Ne dudálj a fülembe!
 15. Nem illik két dudás egy kocsmába!²⁰
 16. Két dudás nem fér meg egy csárdában.²²
 17. Két dudás egy csárdában, két asszony egy konyhában.²⁴
 18. Az ősz haj dudazaj, de a ránc már nem tánc.
 19. Dudást jární.
 20. Egy dudára ugranak.²⁷
 21. Egy duda mellett sok jó táncolhat.²⁸
 22. Felfújja magát mint a duda
 23. Felfújják mint az oláh dudát.³¹
 24. Fújd fel dudának!³²
 25. Fel van fújva a duda, egyszeriben megered.³³
 26. Hóna alá fogta, mint Karacs János a dudát.³⁴
 27. Szegény mint a bőjti dudás.³⁵
 28. Kétségbe esett, mint a dudás ekéje.³⁶
 29. Úgy sír, mintha a dudát fúvna.³⁷
 30. Kesereg, mint a baranyi dudája.³⁸
 31. Nyöszörög, mint az oláh duda.³⁹
 32. Közös, mint a balogi duda.⁴⁰
 33. Úgy be van rúgva, mint a rác dudája 48-ban.⁴¹
 34. Úgy örül, mintha lábának minden ujján egy oláh dudás ülne.⁴²
 35. nyomkodja, mint koska a dudát.⁴³
 36. duda neki.⁴⁴
 37. Tele van kutyasággal, mint a duda satrafékkal.⁴⁵
 38. Összemén, mint a dudás szája.⁴⁶
 39. Minek olyan duda, ami nem szól.⁴⁷
 40. Kicsi hibával a duda is jól szól.⁴⁹
 41. Nem a sok dudaszó, hanem a sok kapa termesztí a szőlőt.⁵⁰
 42. Más bírójárása, kapálás, s dudálás, mi nem csak táncolás.⁵²
 43. Úgy hallottam én is, csak dudából.
 44. A dudaszél bátrabban nyargalózik.⁵⁵
 45. Dudás lesz a pokolban.
 46. Sípos, dudás, trombitás.
 47. Vén duda.
 48. Mérges duda.⁵⁹
 49. Szól a cseh duda.
- Nagyon jól lakott¹, kövér gyerek, fehérnép²
Puffadt, kidudorodik⁴
“Nem fér belém egy szál se több”⁵
sokat beszél⁷
Üres beszéd⁸
Lett-e belőle valami?⁹
Ha nem hisznek valamely vállalat, kezdet sikerében¹⁰
Nehezebb valamit megvalósítani, mint nagy garral beharangozni¹²
- Amit parancsolnak, azt tedd!^{15/B}
Ellátja a baját.¹⁷
Ez a dolog nem így járja.¹⁸
Ne panaszkodj, ne nyafogj!¹⁹
Két hangadó ember nem fér meg egy közösségben.²¹
Egy helyen csak egy ember parancsoljon.²³
- Fiatalon is meg lehet öszülni, de a Tánc, amelyet dudára járnak.²⁶
- Sok jó ember kis helyen is elfér.²⁹
Felfuvalkodott, gógös ember.³⁰
- Nincs szükség olyanokra, akiknek/amiknek semmi haszna.⁴⁸
- Nem vigadozással, hanem munkával lehet eredményt elérni.⁵¹
Más/nehezebb az előljárói havatal, más/könnyebb az alattvalóság.⁵³
Hazugság, mese az egész.⁵⁴
- Ha alacsony férfi magasabb nőt vesz feleségül.⁵⁶
Bolond banda.⁵⁷
Vén asszony.⁵⁸
Zsémbes asszony.
Mondják tréfásan, ha valaki szellent.⁶⁰

Lássuk hát, mi lehet a titokzatos múltja ennek a szólásunknak. Ami tény, mai formájában Petőfi Sándor: „Mondom, ne ingerkedjetelem...” c. Pesten, 1844. júniusában írt verséből ismerjük:

"S ki megbosszant, legyen az akárki,
Megtanítom kesztyűbe' dudálni."

Erdélyi János: „Magyar közmondások könyve” c. gyűjteményéből ebben a formában mint konkrét szólást találjuk. (A Kisfaludy-társaság megbízásából (Pest Kozma), 1851. Lelőhely: Országos Idegennyelvű Könyvtár)

Kínzóeszközhöz kötődik a szólás?

A tűzön felhevített vaskesztyűs próba (iudicium ignis) a középkorra, pogány szokásokra eredeztethető? Erre utaló szólásaink: Tűzbe megy érte. Tűzbe teszi a kezét érte. Kiállja a tűzpróbát. Megégeti magát. Magyarországon a tűzpróba 2 alapvető formája honosodott meg. A megtüzesedett vaslemezek futás és a felhevített vashordozás. Az izzó vaskesztyűvel történő „bizonyítás” inkább Ny-Európában nyert teret. Nagyobb a valószínűsége, hogy egy „modernebb” kínzóeszközzel van itt szó. Ugyanis valóban létezett a hüvelyk- vagy körömszorító (kép 2).

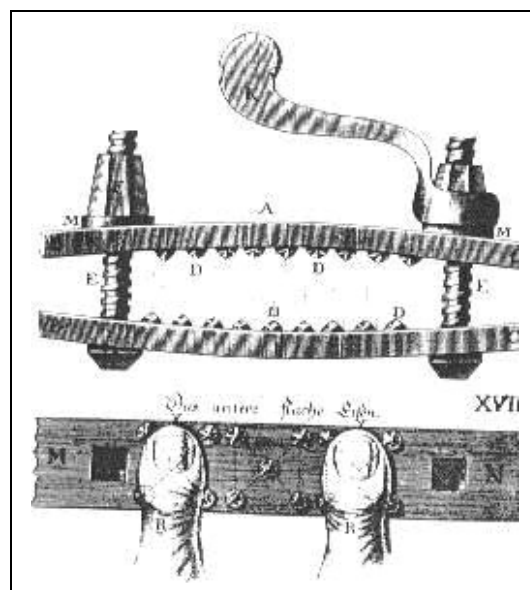
Valósággal kistrófolták a vádlottból a vallomást.

A hüvelykszorító egyszerű és nagyon hatásos eljárás.

Az ujjak és lábujjak ízületeinek, no meg körmeinek összenyomása az egyik legrégebbi kínzási módszer.

Egy fából, vagy vasból készített ujjrögzítő polcból állt, megfelelő számú vékony és erős zsinemből, valamint egy ügyes csavaró szerkezetből, amivel a vallatók általában el tudták érni a szerkentyű beszédre bíró feszességét. Ráadásul a technika alkalmazásába ölt energia és az idő hozadéka az agonizáló fájdalom mértékével összevetve a vallató szempontjából igen kielégítő volt..

kép 2

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete (7. kiadás, Talentum 323-324 old.) c. könyvében ugyancsak párhuzamot lát a „hátra kötöm a sarkad!” kifejezéssel. Az is a kínzásra utal... A szólás eredete Heltai Gáspár a XVI. sz-ban

írt Háló c. könyvében említett spanyol inkvizíciós kínzások leírásának magyarra fordítására vezethető vissza. „Másutt kell ... a szólás eredetét keresnünk, ott, ahol a saroknak vagy a lábnak valóságos hátrakötéséről, hátrahúzásáról van szó. Ilyenfajta *kötéssel*.. pedig számtalanszor találkozunk régi „*oldó-kötő, varázsló*” személyek, azaz boszorkányok ellen tett tanúvallomásokban... amikor még hittek abban, hogy a boszorkányok „rontással”, többek között a saroknak a farhoz való zsugorításával, hátrakötésével árthatnak...Hogy szólásunk ezzel a hiedelemmel áll kapcsolatban, azt jól mutatja az a régi változata, amelyik csaknem szóról szóra megegyezik a boszorkánypercek.. kifejezéseivel, s amelyet Dugonics András példabeszéd-gyűjteménye (1820) őrzött meg számunkra: farához kötötték a sarkát.”

Valóban létezett még az 1740-es években boszorkánykínvallatás (Csernus Anna: Sánta Pila története – www.korunk.org), ám fontos tudnunk, hogy épp Mária Terézia (1740-80) az, aki Ausztriában és az osztrák örökös tartományokban 1776. január 2-án kelt rendeletében megtiltotta, hogy egy vádlottat kínvallatással bírjanak tanúvallomásra. Majd II. Lipót (1790-1792) is **törvényben tiltotta a kínzást(!)**. "1790/91. évi XLII. törvénycikk a kínvallatásról: "A kínzó vallatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetés számba mennek, addig, míg a büntetőeljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek."

Ezt a nyomot tartja valószínűnek *Csefkó Gyula* (1878–1954) nyelvész, főiskolai tanár, az MTA tagja, a nyelvtudományok kandidátusa. (Szállóigék, szólásmondások Bp., 1930), ám a mai kutatók nem fogadják el megnyugtató magyarázatnak.

A „Mit is jelent?” c. könyvének (Osiris Kiadó, 2005. 128. old.) szólásmagyarázatában ezt vitatja Sárközi Mátyás (1937- író, kritikus, műfordító, újságíró, aki egyszerűen téves megállapításnak ítéli ezt a megközelítést.

O. Nagy Gábor is kételkedik a magyarázatban. Tehát a szakma nem egységes(!) a kérdésben.

Erotikus tartalom?

A „majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni” szólás a női mell erotikus képi megjelenítése?
Ma általánosan elfogadott párhuzam, de a szólás fenyegető hangulata nem az erotika irányába mutat. A dudával kapcsolatos régi szólásaink között nincs erotikus tartalmú.

A szólásnak nincs erotikus tartalma.

kép 3

Átvétel a német nyelvből?

Szoros kapcsolatban állt a magyar nyelv a némettel egészen az 1848-as Szabadságharc kitöréséig. Ezért talán német hatásra született a mondás?

A még árnyaltabb jelentések feltárása érdekében a kulcsszavakat külön is nagyító alá vesszük. Kutakodjunk a szólások között.. (Álljon itt szép számmal a teljesség igénye nélkül! német szólás-mondás, amelyek a közös eredetre utalhatnak. Forrás: <http://operone.de/spruch/spruchinh.htm>).

- Duda (Dudelsack)

<p>Er ist voll wie ein Dudelsack.⁶¹ Er piept selten, wie der strakonitzer Dudelsack. Auf demselben Dudelsack spielt dasselbe Lumpenpack. Als Mädchen wie eine Rose, als Frau wie ein Dudelsack. Der lebt vom Winde wie der Dudelsack. Er brüestet sich, wie ein aufgeblasener Dudelsack. Er hält den Himmel für einen Dudelsack. (betrunken) Er sucht den Dudelsack und bläst darauf. Es ist als ob Esel einen Dudelsack/Sackpfeife hört. Luft blast den Dudelsack auf und Hochmut den Narren. Versuchung im vorgerückten Alter ist wie ein Dudelsack ohne Luft. Was soll der Dudelsack, wenn der Bär tot ist? Wenn der Dudelsack voll ist, klingt er gut. Wenn Hans auf dem Dudelsack spielt, so stirbt Marie vor Hunger. Auf zwei Dudelsäcken zugleich blasen. Der Bär starb und der Dudelsack blieb übrig.</p>	<p>Teli van, mint a duda! Ritkán sípol be, mint a strakonicei duda. Ugyanazon a dudán ugyanaz a banda játszik. (Egy követ fújnak.) Lányként rózsza, asszonynak duda. Széllel él, mint a duda. Nagy az arca, mint a felfújtt dudának. Az eget is dudának nézi. (részeg) Keresi a dudát és fújja is. (Keresi a bajt?) Olyan (bamba), mint amikor a szamár dudát hall. Levegő a dudaszó alapja, önhittség a megrézfálhatóságé. Öreg korban próbálkozni, mit a duda levegő nélkül! Minek a duda, ha halott a medve? (Nem kell túl bonyolítani!) Ha tele a duda, jó a hangja! Ha Jancsi dudál, Mari éhen hal. Két dudán játszani. (Két lovat megülni egy fenékkal.) A medve meghalt, a duda fölösleges lett..</p>
---	---

- füttyülni, sípolni, dudálni (pfeifen)

<p>Er pfeift aus dem letzten Loche. /Goethe: Faust/ Er pfeift nach dem Winde. /Böhmen/ Er pfeift wie ein Rohrfink. Er pfeift wie eine Kröte, die vom Rade gequetscht wird.</p>	<p>Az utolsó lyukból füttyül. (A végét járja. Kijátsza az utolsó kártyáját?) Úgy füttyül, ahogy a széljárás. (Arra hajlik, amerre a szél fúj.) Úgy füttyül, mint a pinty! Úgy füttyül, mint egy béka a kerék alatt!</p>
---	--

<p>Er pfeift wie eine Nachtigall. /Rottenburg/ Wie der alte Vogel vorpfeift, pfeifen die jungen nach. Zur Not wird auch das Huhn pfeifen. Aus einem Sacke pfeifen Er pfeift schon die Gottesackerpfeife. Zu grober Lüge muss man pfeifen.</p> <p>Was man nicht sagen kann, muss man geigen (pfeifen). Man kann nicht alles reden, man muss vieles pfeifen. Auf dem Ehrenberge pfeifen scharfe Winde. Die Engel im Himmel singen (pfeifen) hören. (Wenn jemand großen körperlichen Schmerz empfindet)</p>	<p>Úgy füttyül, mint egy fülemüle! Ahogy az öreg madár előfüttyül, úgy füttyülnek a fiatalok. Nagy veszélyben már a tyúk is füttyül. Egy zsákból füttyülni. Már az Isten tömlősípját fújja. (Ütött az órája.) Nagy hazugságra már tényleg füttyülni kell. Rá se hederíts! Amit nem lehet elmondani, azt el kell hegedülni/füttyülni. Nem tudunk mindent elmonda-ni, van, amit inkább füttyülni kell. Az őszinteség hegyén csípős szelek füttyülnek! Az angyalok az égben éneket v. füttyülést hallanak. (Ha valaki nagy testi fájdalmat él át.)</p>
--	---

- Tömlősíp (röv.: ts) (Sack/pfeife)

<p>Die Luft bläht die Sackpfeife auf und Hoffart den Narren. Die Romanisten machen aus einer Kuh ein Windmühl, aus einem Esel eine Sackpfeife. Sackpfeife halten. /Als Narr handeln/.</p> <p>Die Sackpfeife lautet nicht, sie sei denn voll. Die Sackpfeife sagt zur Orgel: Frau Schwester.</p> <p>Eine Sackpfeife berupfen (scheren). Er ist wie eine Sackpfeife, welche klinget, wenn man darein bläset. Sackpfeife Hall ist der allerbeste Schall.</p> <p>Gib die Sackpfeife in eines Narren Hände, er sprengt sie entzwei. Jeder will in die Eselsbüchse greifen und seine Sackpfeife schmieren. Kunst macht edel, sagte die Sackpfeife zur Orgel.</p> <p>Wenn die sackpfeife nicht voll ist, kirret (tönt) sie nicht. Wer die Sackpfeife einmal genommen hat, der gibt sie nimmer aus der Hand. /Ein Narr bleibt ein Narr./ Man kann nicht aus jedem Holze Pfeifen schneiden/schnitzen.</p>	<p>A levegő úgy élteti a ts-ot, mint a gőgös ember a megréfalást! A rómaiak egy tehénből szélmalmost, egy számból tömlősípot csinálnak! Tömlősípnak tartani valakit! /Bolondnak tart./ A tömlősíp nem szól (már), biztos megtelt. A tömlősíp így szólítja az orgonát: asszony-nővér! (Strasburgban egy parasztlány, aki még nem látott orgonát, így kiáltott fel: „Óh, te mennyei tömlősíp, Isten hangja, vigyél magaddal a birodalmadba!” Egy tömlősípot megnyírni. (Kártyavár.) Olyan, mint egy tömlősíp, ha hozzá nyúlnak, megszólal. A tömlősíp-búgás a legszebb zúgás! (Mindent fordítva csinál.) Add a tömlősípot egy bolond kezébe, rögtön kettőt csinál belőle. (Egy bolond százat csinál.) Nagyot akar a szarka, de nem bírja a farka. (Erős szexuális töltete van.) A művészet nemes dolog – mondta a tömlősíp az orgonának. Ha nincs tele a tömlősíp, akkor nem is szól! Aki egyszer rákap a tömlősípra, azt már le nem teszi. (Aki bolond, az az is marad.) Nem lehet minden fából sípot csinálni. (Nem minden arany, ami fénylik.)</p>
--	---

- dudás, tömlő/sípos (Dudelsäcker, Sackpfeifer)

<p>Besser die Pfeifer fehlen als die Tänzer. Er krümmt sich wie ein Sackpfeifer. Er ist ein Doktor bis an den Hals, wie ein Schaf ein Sackpfeifer.</p>	<p>Jobban hiányzik a dudás/sípos, mint a táncos. Úgy görnyed, mint egy tömlősípos. Úgy doktor ő, ahogy egy birka tömlősípos.</p>
---	--

- megtanítalak (belehren, lehren)

Ich werde dich eines anderen belehren! Ich werde dir schon zeigen, was eine Harke ist!	Majd megtanítalak (a) másra/jóra! Megmutatom, mi a gereblye!
---	---

- vaskesztyű (eiserner Handschuh)

<p>Eiserner Handschuh greift hart zu. Zur Erinnerung der harten Strafhand der Gerechtigkeit über die Meineidigen wurde früher an einigen Orten bei Eidesleistungen ein eiserner Handschuh auf den Tisch gelegt. Auch bei den Ordalien der alten Deutschen kamen eiserne Handschuhe vor, der Priester weihte ein Feuer mit schrecklicher Beschwörung, worin ein Paar eiserne Handschuhe glühend gemacht wurden, die dann der Angeklagte anziehen musste. Er wurde für frei und unschuldig erklärt, wenn er seine Hände unverletzt wieder herausbrachte.</p> <p>Er ist mit eisernen Handschuhen gefangen worden. (Aus Gegenden oder Zeiten, wo die Rekruten sich nicht stellten, sondern gejagt und gepresst wurden) Etwas mit eisernen Handschuhen anfassen.</p> <p>Mit eisernen Handschuhen muss man keine Gläser scheuern. Wenn dir ein Löwe die Tatze reicht, so zieh' eiserne Handschuh' an.</p>	<p>A vaskesztyűnek kemény a fogása! A hitszegések, árulások méltó büntetésére emlékeztetve volt idő, amikor egy vaskesztyűt tettek az asztalra az eskütételnél. A középkori germán törzseknél is „dívat” volt, a pap felszentelte a tüzet szörnyű szellemidézések közepette, miközben egy pár vaskesztyűt felízzítottak, amelyet aztán a vádlottnak fel kellett húzni. Szabadnak és ártatlannak ítélték, ha a kezeit sértetlenül húzta ki.</p> <p>Vaskesztyűvel fogták be. (Kényszersorozás.)</p> <p>Valamihez vaskesztyűvel érní. (Elefánt a porcelánboltban) Vaskesztyűvel nem kell a poharat súrolni!</p> <p>Ha egy oroszlán a mancsát nyújtja neked, akkor húzz vaskesztyűt!</p>
---	---

Az eredmény

meglepő, ugyanis a „Megtanítlak ... vaskesztyűbe füttyölni” szóhasználat tartalmában német párhuzamot mutat, míg a „...majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni!” szólás semmi kapcsolatot! Csokonai tehát ebből a megközelítésből nem a hüvelykszorítóra utal, hanem a felhevített vallató vaskesztyű tűzpróbájára.

Megállapítható, a „megtanítalak én kesztyűbe dudálni!” nem a „megtanítlak ...vas kesztyűbe füttyölni” szólásból származik!

Vaskesztyű ≠ kesztyű

A vaskesztyű, mint kínzó eszköz nem hasonlítható egy meleg, védelmet nyújtó kesztyűhöz, mint ahogy mást jelent a ruha és álruha vagy a csizma és spanyol csizma (a lábikrát átszűrő kínzó eszköz), a kalap és a vaskalap is...

Vaskesztyű ≠ hüvelykszorító

Jogos kérdés, hogy Csokonai miért nem az akkoriban *népszerű, divatos* kínzóeszközökhöz igazította a mondatát? Pl. „megtanítlak .. tüzes harapófogó csattogásra füttyölni” vagy „megtanítlak ... nyújtócsigán füttyölni” stb. A válasz az írása tartalmából derül ki. Ugyanis az az Istenek cívódásáról szól (kezdetek kezdete), vagyis Csokonai egy nagyon régi hagyományra visszanyúló kínzóeszközre utal. (Tűzpróba.)

Füttyölni ≠ dudálni

A szavak között mind hangtanilag, mind tartalmilag nagy különbség van. Ha Csokonai a dudára gondolt, miért nem azt írta..? Hiszen a hangszer (jól) ismerte:

- „...Hiába **hangicsál a duda**, furulya,..” (DOROTTYA vagyis a dámák diadalma a fárságon)
- „...tart honajja allatt egy vánkost a' csutsát látatlanul a' szájába fogván **tilleget duda hangot**”
- „...gye má nó **dudáll neköm** most Edgyet..”

A szenvedést kifejező hangutánzó szavaink korántsem állnak párhuzamban Csokonai dudáva kapcsolatos pozitív kifejezései!

Az alábbi szólások jól ismertek: „azt füttyülik a madarak” (úgy hírlik, azt beszélük), „füttyüld csak el kis madár, ..” - mi rosszat tettél? (áruld el, valld be, mi az igazság).

A szavak vizsgálatán túl ne feledkezzünk meg a történelmi tényezőkről sem. A Jakobinus mozgalmat elfojtják, sok embert megkínóznak, vallatnak, Csokonai megnézi Martinovicsék kivégzését (lefejezés) a Vérmezőn (1795). Az akkori hangulatban a „vaskesztyű” mint vallató eszköz (a titkos felkelésről mindent *kifüttyülni, elárulni*) kerül a köztudatba. „Példa kelle, hogy rettegjen az ország.” (Kazinczy)

Csokonai a kor hangulatának megfelelően használta a kifejezést. Műveltségéből adódóan tisztában volt a vaskesztyű (kínzó eszköz), füttyülni (elárulni) szavak használatával. A dudát jól ismerte (többször említi pozitív hangulatú leírással!), eszébe nem jutott a vaskesztyűvel (megkínzott ember nyögésével) azonosítani?!

A magyar nyelv árnyalt és gazdag kifejező képessége megmutatja, hogy a két szólás „megtanítlak vaskesztyűbe füttyölni” és a „majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni” – nem egy és ugyanaz. Akkor mi? Az eddig ismert értelmezések egyike sem fedi az igazságot, de akkor mi lehet a szólás eredete?

A kézenfekvő megoldás

Ez a fenyegető, de tréfás hangvételű mondás a vásári mutatványos bábosok és a dudások találkozására, együttműködésére vezethető vissza a XVIII-XIX. sz. fordulóján, vélhetően a Dél-Alföld területén.

„A megtanítalak kesztyűbe dudálni” mondásunk nem éppen barátságos invitálás, ám korántsem kínzásra, emberi megnyomorításra utal. Nem az idő múlása szépítette, enyhítette a jelentését, hanem mindig is tréfás megjegyzés volt.

A kesztyű a kézre húzott ruhadarab, amit az emberek már az ősi időkben is használtak a hideg ellen és kezük védelmére.

A rejtély megoldása egyszerű. Ismerkedjünk meg a kesztyű(-s báb) és a duda kapcsolatával: „Magyarországon a XIX. sz. elején sorra tűnnek fel a Nyugat-Európából érkezett bábosok, vándorkomédiások, zenészek. A korabeli képek arról tanúskodnak, hogy akár a produkció beharangozásához, akár a műsor színesítéséhez alkalmaztak mindenféle hangszert (duda, hegedű, furulya, dob stb.). Az Alföldön honos duda is kivette részét a vásári népek mulatozásából, így nem volt nehéz a két mulattatónak, a két műfajnak egymásra találni, együttműködni. A találkozás ténye történelmileg egyértelműen igazolható (pl. Hincz-család).

A rendelkezésre álló adatok alapján feltételezzük, hogy a vándorló, mutatványos Hincz-család **Dél-alföldi utazásainak eredménye a férfi/menyecske/ördögfejet ábrázoló dudafej megjelenése.**

Akár ügyes kezű, magyar pásztorok, (polgárosodó) kézművesek, akár nyugati mutatványosok ötletére született meg, egy dolgot mindenképp leszögezhetünk: a Dél-alföldi emberábrázolású dudafej helyhez, időhöz köthető, sajátos megjelenése a Kárpát-medence ezerszínű kultúrájának ékes példája, napjaink - méltán nevezhető – hungarikuma!”

(Papp Eszter, Horti Zoltán, Karakas Zoltán: A Dél-alföldi bábfejes duda 2007. Dudaszó Hallatszik Alapítvány, Aranytarsoly 2008/6.)

Nem mellékes tény a szólás 1844-ben történő írásos megjelenése sem. Az időbeli egybeesés is a fenti állítást erősíti.

A jelentés *kézzelfogható*vá válik: a **kesztyű(-s báb)**, és a bábfejjel ellátott **duda** láttán.

kép 4

kép 5

kép 6

Összegzés

Megállapításainkat összevetve a következő eredményeket kapjuk:

- 1, A „megtanítlak vaskesztyűbe füttyölni” és a „majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni” nem következménye egyik a másiknak, két különálló szólás.
- 2, A „megtanítlak vaskesztyűbe füttyölni”német hatásra kerülhetett be Csokonai szóhasználatába, értelmezése történelmileg igazolható, ismert. (Vallatás, tűzpróba!)
- 3, A „majd megtanítalak én kesztyűbe dudálni” szólásról nem ismerünk külső nyelvi-, történeti hatást, joggal feltételezzük, hogy itthoni esemény áll használatának elterjedése háttérben.
- 4, Egyik szólásunknak sincs erotikus töltete.
- 5, A dél-alföldi bábfejes dudák megjelenése (XIX. sz. első fele) egybeesik az országot bejáró nyugati mutatványosok, kesztyűs bábosok feltűnésével. Az első írásos emlék, mint elterjedt szólásmondás ugyancsak ekkora tehető (1851). A dudákat női -, férfi nevekkkel látták el, akárcsak a bábokat: Rózsa Sándor, Fekete Ördög, Paprika Jancsi stb.

A szólás elhangzásának körülményeire nem valószínű, hogy valaha is fény derül.

A közönségnek nem tetsző előadást követően kaphatta - a „tanulási lehetőséggel” illetően való fenyegetést - akár a bábos, akár a dudás ...

Forrás:

Ifj. Csoóri Sándor 49 közmondás, szólásmondás a dudáról (1999. 11. 24.)
A Magyar Börduda Könyve, Dudaszó Hallatszik Alapítvány, Budapest 2000
(Dugonics 1820 I/132, Bálint 1957/299)

1. Erdélyi 1851/92	31. Ballagi 1850/138
2. Bálint 1957/299	32. Sirisaka 1890/58
3. Ballagi 1896/225	33. Dugonics 1820 I/136
4. Czuczor-Fogarasi 1862/1301	34. NYŐ.3
5. Penavin 1968-78/154	35. Ballagi 1850/380
6. Dugonics 1820 I/132	36. UMTSZ 1979/1027
7. Bálint 1957/299	37. Penavin 1968-78/154
8. Margalits 1896/130	38. NYŐ.4
9. UMTSZ 1979/1027	39. Sirisaka 1890/178
10. Erdélyi 1851./92	40. NYŐ.22
11. Dugonics 1820 II/89	41. NYŐ.23
12. O.Nagy 1966/151	42. Dugonics 1820 II/167
13. NYŐ. 94/466	43. UMTSZ 1979/1026
14. Kiss-Viczai 1713/544	44. Erdélyi 1869/45
15/B. Erdélyi 1851./92	45. Ballagi 1850/269
16. Erdélyi 1851./92	46. Bálint 1957/299
17. PETSZ 1973/559	47. Erdélyi 1851./92
18. Ballagi 1896/225	48. O.Nagy 1966/151
19. Ballagi 1896/225	49. NYŐ.3
20. O.Nagy 1966/151	50. Dugonics 1820 II/234
21. Erdélyi 1851./92	51. O.Nagy 1966/151
22. Erdélyi 1851./92	52. Kiss-Viczai 1713/17
23. Bálint 1957/299	53. Réthei 1924/?
24. Margalits 1896/131	54. UMTSZ 1979/1027
25. Dugonics 1820 II/325	55. Dugonics 1820 II/245
26. Ballagi 1896/225	56. O.Nagy 1966/151
27. Dugonics 1820 I/63	57. Erdélyi 1851/?
28. Dugonics 1820 I/8	58. Szirmay 1804/?
29. Réthei 1924/260	59. OCT. Hung. 1262/25a
30. O.Nagy 1966/150	60. Csüry 1935/137

15/A Paczolay Gyula Bibliai közmondások és szólások a magyarban és más nyelvekben

A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Róma-Nápoly, 1996. szept. 9-14.)
elhangozott előadásból (Amint dudálnak, úgy táncolj. (Mt. 11,17) O. Nagy Gábor: Magyar
szólások és közmondások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.-151/385)

61. <http://mek.oszk.hu/02700/02791/html/123.html>

O. Nagy Gábor Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete (7. kiadás, Talantum Kiadó.)

Csefkó 41. Az újabb megfejtési kísérlet: Bíró: MNy. LII, 315. kunszery: AnyKal. 16

Képek jegyzéke

1. Borító: id. Pieter Bruegel: Kővér konyha – sovány konyha (1520 Brüsszel – 1569 részlet a képből)
A művész jól ismerte a paraszti életmódot. Népéletképei miatt „Paraszt Bruegel”-nek is nevezték, ő volt
a műfaj egyik megalapítója és legjobb mestere. <http://www.prydein.com/pipes>
2. <http://www.editorialbitacora.com/camara/tortura/atortura09.htm>
3. Gaudenzio Ferrari 1535. www.prydein.com/pipes/
4. Spanyol kötött kesztyű a 16. századból. (London, Viktória és Albert Múzeum.) Forrás: Der Handschuh.
Ciba-Rundschau Nr. 71. Basel, 1947 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Keszty%C5%B1>
5. Kemény Henrik kesztyűs bábjaival: Vitéz László www.theatreportal.hu/barka/vendegeloadasok_vitez.php
6. Néprajzi Múzeum 76.59.4